

„LEGYEN VÉGE,

Mezei Márk: *Zsidó temetés* című regényének idő-, tér- és motívumkezeléséről

AMINEK VÉGE VAN”

Mezei Márk *Zsidó temetés* című regénye a végről szóló beszéd. Három szereplő, az apa, az ő legjobb barátja és egyetlen fia haláltusájának tanúi lehetünk egy végórát élő politikai rendszer közegében, miközben szembesülhetünk emberi létezésünk kapcsolati és szociokulturális lehetőségeinek végességével. Azt is mondhatnánk, hogy rettenetes, személyes szenvedések közepette a totális személyes téttel rendelkező egzisztenciális kapcsolatok vágya, mindközönségesen a személyes szeretet általi megváltás lehetőségére kérdez rá a szöveg. Amely ugyanakkor beszéd, hiszen egyetlen elbeszélő, a tizennyolcadik születésnapjára és öngyilkosságára készülő Gyurkó kétszázötvennégy oldalnyi belső monológja, amely a traubiszódás üvegekből készült Molotov-koktélok fölött kezdődik, visszapergeti a hozzájuk vezető egy hét eseményeit, majd konstatálván, hogy a rongyok már jól megszívták magukat benzinnel, a jelenbe, azaz a végső pillanathoz elérkezve, egyetlen ironikus, egyben a regény címét visszavonó mondatban meghalljuk a főszereplő végrendeletét: „Csak zsidó temetést ne rendezzenek nekem.” (254.)

A végső mondat iróniája, sőt, szarkazmusa jól érzékelteti a regény beszédmódjának különlegességét: személyiségfelfogásunk és zsidó-keresztény világképünk legtragikusabb kérdéseit teszi fel a szöveg, mindenféle pátoz nélkül, a kicsiség nyelvén. Kisregényről van szó, mindössze kétszázötvennégy oldalról, elbeszélőnk, Gyurkó, korántsem nevezhető felnőttnek, nagykamasz, aki szemünk láttára válik véglegesen és

Ház. Kutya. Gépkocsi.
Pázsit és fogadások.
De csakugyan szebb attól a mennyország,
hogy a poklokra lecementelt,
gyermeküket, nemüket, fajukat
és mindenüket megtagadó lények
póklábakon egyensúlyozva
nyáladzanak senkiért, semmiért?

(Pilinszky: *Inferno*)

Most elviselhető.
Most másra gondolok.
Most semmi sincs.
Most én vagyok.
Most minden van.
Most tűrhetetlen.
Most pedig, most és egyedül,
itt és most, végképp egyedül
csak te meg én.

(Pilinszky: *Verés*)

totálisan árvává, nem véletlen tehát, hogy az infantilis regresszió számos jelét mutatja. Környezete kismemberekből áll, ő maga pedig az apró rezzenések kiváló megfigyelője. Belső monológja elsősorban tárgyi, természeti és emberi környezete, valamint önmaga megnyilvánulásainak detektálásából áll, a létezés mintegy tárgyiasan szemléli, amennyiben mindent és mindenkit elsősorban mint a rá ható erők elszenvédőjét értelmezi. Igazi, mélyen eszmélő kamaszként észleletei és születő reflexiójának alapvető mozgásai a szabadságra vonatkozó kérdést fogalmazzák meg: a felnőttek világában az autonóm döntések milyen minőségben és összefüggésben érhetőek tetten. És mivel a vajúdó lélek éles és kritikus látású, ezért nem fél észreven-

ni a szabadsághiány, a sorstalanság tehetetlenségében való vergődés létállapotának univerzalitását saját világában. Öngyilkossága mintegy radikális nemet-mondás a szabadságtól megfosztott és arra képtelen létezésre, azaz szabadságaktus. A regény döntése a kicsiség mellett tehát, egyben az intenzitás és radikalitás döntése is: a kisformában, kamaradrámában, kisszerű világban való gondolkodás egyben a koncentrált-ság, a megfigyelés és megtapasztalás radikális sűrített-ségére való törekvés is.

A következő bekezdésekben arra történik kísérlet, hogy a fentiekben vázolt szövegmozgásokat és azok összefüggéseinek néhány összetevőjét közelebbről szemügyre vegyük.

Idő- és térkezelés

Látszólag teljesen problémamentes és transzparens a szöveg a fenti szempontokból: 1987. augusztus 19-től 25-ig tartó eseménysort beszél el nekünk Gyurkó. Az emlékfolyam az apa, Davidovics László halálát megelőző napon indul, látjuk, ahogyan Gyurkó vidéki házukban a mindennapi teendőikkel és saját rettegésével küzd, miközben naponta bebusozik Budapestre, apjához, a kórházba; augusztus 20-án, miután a nagybeteg ebédelni és cigarettáért küldte fiát, hirtelen meghal, másnap megérkezik a nagybácsi, László öccse, az ortodox zsidó Gyuszi bácsi, aki magával viszi a fiút Majakovszkij utcai lakásába a feleségéhez, szembesíti a fiút zsidó származásával, majd ennek megfelelően, Gyurkó tiltakozása ellenére, zsidó temetést kap az apa. A fiú, aki közben majdnem prostituált és rendőrségi besúgó lett, 25-én visszatér vidékre, a cigánysoron lévő kertés házba, és miután szomszédjukat, apja legjobb barátját, a Gyurkót másfél évvel azelőtt megerőszakoló Öcsi bácsit brutálisan meggyilkolja, máglyát rak a berendezésből, és magára gyújtja a házat, apjával való, közös kudarcba fulladt életük emlékhelyét.

A regény szövegszervezésének egyik bravúrja az a mód, ahogyan egy alapvetően hagyományosan képződő időstruktúrába beépíti a bizonytalanság faktort, ugyanis az egész időszerkezetet elbizonytalanítja az a közlés, hogy „Anyám halálának tizenkilencedik évfordulóján költöztünk ebbe a házba, a csöcsordán túli lakótelepről” (15.) – miközben a fiú az egész regény folyamán a tizennyolcadik születésnapjára készül! Ezáltal az egész emlékfolyam a *kizökent idő* kontextusába kerül, melyet viszont Gyurkó nem is próbál *helyre tolni*, hiszen ez nem is áll módjában. A *kizökent időben sodródva** saját tragédiájával inkább csak reprezentálja az idő értelmezhetetlenségét.

* Külön köszönetet mondok Gyurkovics Tamásnak, hogy egy Facebook-bejegyzésében felhívta figyelmemet Gyurkó sodródásos létmódjára.

Sajátos térélménye Gyurkónak Gyuszi bácsiék polgári jellegű lakásában a hálószoba festményei kapcsán, hogy mintha minden elcsúszott volna (218.). Hasonlóképpen van elcsúszva minden időben is, az anya halálának datálhatatlanságával, amely egyben erőteljesen rámutat a történet egyik legkiáltóbb hiányára, az anyafigura helyén tátongó üres szakadékra is.

Egyébként a kronologikus időfolyam áramlását is sokszor lebegővé teszi az elbeszélés módja: az észleletek és önreflexiók sűrűsége vagy ritkulása miatt az olvasó sokszor néhány órányi időmúlást fél napnyinak gondol (pl. a regény elejének kínlódó készülődése a kórházi látogatásra), míg egész hosszú időellipsziseket egyszerű mondatváltás jelez. A szövegnek egyébként külön erénye ez a fajta kihagyásos gondolkozásmód, olykor egészen filmszerűen, mintegy snittek segítségével tagolódik az időszerkezet (pl.: „Ezüstösen csordogál a felhőkön átvilágító hold az ablak alatt hagyott üres kerekesszékre. Fájdalmasan visszhangzik az egész lakás a lépéseim alatt recsegő parkettától.” [213.]; az egymást követő két mondat közül az első még a körfolyosón cigiző Gyurkó látványa, a második már Gyuszi bácsiék lakásbelsőjében történik).

Amúgy is van az egész szövegnek egy kvázi francia újhullámos léggömb, mintha Truffaut *Négy száz csapásának* egy kelet-európai és médiumváltó variációját, átírását olvasnánk. Az önreflexivitás, a sodródásos létmód és az észleletek pontossága szintén felerősítik ezt a hatást. (A sorstalanság belső következetessége viszont üdvösen ellenpontoszza.)

A térkezelés terén ennyire radikális elbizonytalanító struktúra nem észlelhető, de a talányosság és lebegés faktora itt is megjelenik: Gyurkó és apja lakótelepen laktak – ezt egyébként a jellegzetes, hetvenes évekbeli, szánalmas, álmodern bútorok leírása is megerősíti –, és csak agóniája idejére szeretne Davidovics László kertés házba költözni: „Gyümölcsfákat és állatokat akart látni apám az utolsó hónapjaiban. Kertben ülni.” (15.) Ehhez képest, amikor Gyurkó apja és Öcsi bácsi barátságáról mesél, kertkapuról és lehullott gyümölcsökről van szó, mintha mindig is kertés házban éltek volna („Negyven éve barátai egymásnak apámmal, ebből két évtizedet átjártak egymáshoz is vasárnaponként ebédelni. Kérés nélkül léptek be a másik udvarába, berúgtak egy elgurult almát a másik ponyvával letakart autója alá, megették a másik érlelésre kitett paradicsomját és cigánymeggyét a kistányérról.” [25.]), így elbizonytalanodik a hagyományosnak és egyértelműnek tűnő térkezelés is. Valószínűsíthetően ez a rejtett lebegés az elbeszélő állapotából ered: egy kétségbeesés, identitáshiányát rendszeresen részegségbe, gyógyszerelésbe, kényszermozgásokba, játékgépezésbe fojtó fiúról van szó, akinek tudattalanjában szép lassan bontakozik ki az öngyilkosság terve. A benyomások részletezése, pontossága és a tér-idő nagyszerkezetének rejtett bi-

zonytalansága mint együttállás a fiú lelkiállapotának szövetszerkezetévé való megképződéseként is értelmezhető.

Anyahiány, nőkhöz való viszony

A regény látványosan az apák és a nem szeretett vagy elveszített fiúk története, miközben az anya hiányának üres helye köré szerveződik. Gyurkó semmiféle anyához kapcsolódó emlékről nem mesél, csupán annyit tudunk meg, hogy amikor az apja és Öcsi bácsi által soha szóvá nem tett megerőszkolása után a két férfi elutazott a sivatagba, Tengizbe, akkor a fiút a számára ismeretlen, anyai, vidéki rokonokra bízták, amit a fiú apja újabb árulásaként élt meg, hiszen traumatizált állapotában mintegy idegeneknek vetette oda.

Mindebből csupán annyit sejthetünk, hogy egy vidéki származású nő ment férjhez egy újpesti, zsidó származású, kommunista fiúhoz. A vidéki rokonok ismeretlenek Gyurkó számára, akárcsak apja zsidó múltja, úgy sejthetjük tehát, hogy a fiú két olyan ember kapcsolatából született, akik szembe fordultak származás- és tradíció-történetükkel, mintegy új teremtésként akarták elkezdni az életüket. A kommunistaként identifikáló és siksze lányt feleségül vevő, ezáltal fiát a zsidó hagyományból kiragadó apa mellett a valószínűsíthetően paraszti múlttal és antiszemita háttérrel rendelkező anya is radikálisan elszakította magát saját gyökereitől. De ezzel mintha be is teljesítette volna sorsát, semmit nem tudunk meg róla, csak azt, hogy neki köszönhetően Gyurkó immár nem a zsidó kánonjog része.

De a fiú számára iszonyatos következményekkel jár az anyahiány: az a gesztus, amellyel apja ágyneműjében alszik, ingében jár, nem csupán a rá való vágyakozást és a vele való gyengédségre való vágyat fejezi ki, hanem az érintés, az odabújás, az ölelésben való elmerülés, a thalasszális regresszió vágyát is. Önmaga számára nyugtalanító vonzódása az idősebb nőkhöz, és az ezzel együtt járó undor és büntudat egyszerre jelzik ödipális sérült lelkiállapotát: mivel kisfiúként nem élhette meg az anyához fűződő első, öntudatlan szerelmet, ezért folyamatosan gyötri a hiányérzet, és számára is kaotikus ösztönrejtése, sőt, -rendülései közepette teljesen magára van hagyva. Egyetlen hatalmas, archaikus és ugyanakkor groteszk anyafigura tűnik fel egy villanásnyira életében: a román (valószínűleg oláh cigány), bajuszos asszony, akitől oly kedvező módon veszik meg a kertés házat. Az asszony a saját fiához akar közelebb költözni, és ő, az egyedülálló anya szimpatizál a fiát egyedül nevelő apával: „Rengetegen nézték, de csak maga szimpatikus. Nem is tudom, talán csak a gyerek miatt.” (15.) Saját, autentikus szülői létéből pillant Gyurkóra mély rokonszennel – miközben bajuszos. Idős nő ő is, aki egyszerre vonzó, taszító és nevelő, ezzel végzetes gellert kap a Gyurkó által

szinte soha meg nem tapasztalt női rokonszennel egyetlen apró mozdulata is.

A másik pótanya-jelölt az Auschwitzból visszatért Csibi néni, Gyuszi bácsi felesége lehetne, de közte és Gyurkó között szinte elemi gyűlölet vibrál. Csibi néni valószínűleg úgy megkínózták Auschwitzban, hogy csodaszamba ment teherbeesése, de a koraszülött kisfiú nem élt sokáig. Csibi néni számára így többszörösen gyűlöletes Gyurkó: bezzeg a *jiddiskáj*tel eláruló László siksze felesége életerős fiút szült, egy gój gazembert, akit az ő férje a saját, halott fiuk helyére szándékozik beültetni. Csibi néni pedig, akárcsak a betéritést megtagadó rabbi, ellenáll ennek, a Soá fölött érzett örök gyászt választva létformának. Minden gonoszságával együtt Csibi néni alakja a saját gyereke iránti, síron túl is eleven, anyai hűséget mutatja be Gyurkónak, az iránta érzett, iszonyatos ellenszennel ezért keveredik Csibi néniről való erotikus fantáziákba és az anyavágy megfogalmazásába is.

Az anyahiány, illetve az ennek kapcsán való örökös, anonim gyász miatt – ami egyébként a depresszió és az öngyilkosság egyik legfontosabb oka szokott lenni – nagyon kaotikusak Gyurkó ösztönrejtései a nő nemmel kapcsolatban, ami kétségbeejtővé fokozza számára saját nemi identitásában való bizonytalanságát is. Pedig minden valószínűséggel az önmaga számára megnyugtató heteroszexualitással rendelkezik, hiszen onánia közben nőkről fantáziál, sőt a Margitkával való kínos kaland elején, a kielégülésről való ábrándozása közben elkezdődik az erektilódása, amelyet csak az öreg test látványa olt ki.

A restiben a cigánylány prostituált visszautasítása nem impotenciára utal, inkább az üzleti szex elutasítására, az érettebb, csinos nő felé mutatott kedvesen ügyetlen, kamaszos közeledési kísérletben újfent együtt jelenik meg az anyahiány és egy komplexebb, erotikus kapcsolatra való igény. Fontos, hogy ebben az epizódban is egy hűséges nővel találkozik, hiszen az asszony jeggyűrűjére mutatva hessegeti el, és mintegy anyailag dorgálva hívja fel a fiú figyelmét a köztük lévő kor- és érettségbeli különbségre, ezzel mintegy pontosan megfogalmazva a fiú ödipális sérültségét.

Az Öcsi bácsi által elkövetett abúzzsal kapcsolatos ambivalens érzései diagnosztikus pontossággal írják le Gyurkó mint áldozat büntudatát. A megerőszkolt áldozatokon elkövetett egyik legnagyobb rombolás az, hogy mindig önmagukat hibáztatják, mocskosnak, bűnösnek érzik magukat. Gyurkó amúgy is tele van öngyűlölettel, amelynek mintegy betetőzésekképpen vádolja magát *buzisággal* (248.). Amikor a felelősség elől mindhalálig elmenekülő felnőtteken bosszút állva a regény végén átvágja Öcsi bácsi torkát, mintegy az önmaga fölött kimondott halálos ítéletet is megpecsételi a haldoklónak adott csók, amely így egyszerre a közös sorsfelismerés jele, és az áruló apák júdáscsók-

jára adott, önmagát eláruló és árulónak minősítő gesztus. És az apja zsidó temetését végletes árulásnak minősítő Gyurkó alakjával, aki egy feszülettel a zsebében végzi ki önmagát, meg is érkeztünk a regény ó- és újszövetségi kontextusához.

Biblikus metaforák, motívumok, struktúrák

Az apa zsidó voltának bizonyosságaképpen Gyuszi bácsi egy fényképet mutat Gyurkónak, amelyen az anyát és két fiát látjuk sárga csillaggal. Míg Gyurkó anyja helyén egy nagy fehér folt van, addig a szintén alig ismert apai nagymamát egyetlen fotó mutatja be. Ezzel egyébként Laci és Gyuszi zsidóságba való tartozására egyházi pecsét is kerül, lévén az anyai vonalon adódik tovább a zsidó származás. Fontos az is, hogy Gyurkó és apja számára is a zsidóság Auschwitz összefüggésében értelmeződik: az üldözöttség bélyege a bizonyíték, melyre Gyurkó apjának fényképen szereplő testbeszéde máris nemet mond. Fontos, hogy amikor a kisfiú előtt először rémlik fel, hogy köze van a zsidósághoz, akkor is egy Auschwitzot emlegető antiszemita gúnyverset kiabál. Apja tilalma ekkor sejteti meg vele, hogy valamilyen összeköttetésben állhatnak a zsidósággal, de az apa a felismerést azonnal el is fedi, mondván, hogy nekik csak a kommunizmushoz lehet közük. A zsidóságnak a megbélyegzettséggel való ezen azonosítása és a tradíció megtagadásának hevesége sejteti, hogy min lehetett át Laci a vézskorszakbeli bujkálás alatt. De a tagadás gesztusaiban az is nyilvánvalóvá válik, hogy milyen alaposan ismeri a Szövetség népéhez való tartozás összefüggéseit az apa: a siksze nő feleségül vétele, a fiúutód nemzése a szövetségen kívüli asszonnyal, radikális szakítást fejez ki a tradícióval. László is elhagyta saját testébe épített zsinagógáját, amint ezt Gyuszi bácsi sokakra vonatkozóan meséli el Gyurkónak.

A kommunista elvhűség úgyszintén nem mentes a zsidó vonatkozásoktól, hiszen a kommunista eszmrendszer értelmezhető pervertált megváltáshitnek: az ígéret földje a kommunizmus, amely felé törekszünk a szocializmus építésének útján; ez a pusztai vándorlás, amely közben rengeteg áldozatot kell hozni, például végzettségünk alatti színvonalú munkát kell végezni, sőt olykor elvtársaink is áldozatul esnek. De fő, hogy az Úr velünk van a Párt képében, és hűségesen vándorlunk a kommunizmus Kánaánja felé.

És Davidovics László, valamint Öcsi bácsi – aki talán azért viseli a regényben ezt a becenevet, mert a zsidóságot választó öcs helyett választott – szó nélkül tudomásul veszik, hogy csak középkádernek kellenek, az apa például mérnöki végzettsége ellenére szintén csak sofőrként tevékenykedik, és halálukig büszkék

arra, hogy milyen mostoha körülmények között dolgozták kitaróan Tengizben. De, amikor kiderül, hogy Tengiz halált hoz rájuk, valami megroppan az apában. Tengiznek mint haláltábor-variánsnak felimerése a zsidósága által elárult férfit immár a kommunizmus által is elárulttá teszi. A szövetségi hűséget tehát megszegte az Úr is és a Párt is, az apa pedig, Jób példájára, perbe száll, a szó szoros értelmében. Élete utolsó idejében tanúvallomásokat gyűjt, iratokat készít, számon tartja a tengizi halottakat: az élet könyve helyett a halál könyvét emeli fel, bizonyágot téve a Szövetség megszegéséről. S közben elfeledkezik arról, hogy ő is eláruló egy szövetséget, azt, amely őt fiához köti.

Hamis tanúságot tesz szinte mindenki a regényben: a párt és a vállalat, amikor semmibe veszi a tengizi áldozatokat, az apa, amikor szellemi harcának intenzitása, identitáskeresése miatt csak terhére lévő fiát elhanyagolja, állandó inkompetencia-érzést sugallva neki, hazudik a Gyurkóval való kapcsolatáról Gyuszi bácsi a rabbi előtt, és önmaga elárulását folytatja a fiú is, amikor beszáll a képmutatásba.

Hamis tanúság az apa és Öcsi bácsi hallgatása Gyurkó megerősokolásáról, mely tabut a fiú csak alvó apja teste fölött meri megtörni, akkor sem a jogos vádbeszéd, hanem a saját maga elleni mentegetőzés formájában: „Addig vallom be, amíg alszik. Nem kiabáltam és nem próbáltam meg lerázni magamról Öcsi bácsit. Nem vertem a mellébe a satupad oldalán lógó metszőollót... csak a műhely falára nagyság szerint felakasztott szerszámokat néztem, és azt vártam, hogy túlessek rajta. Azt hiszem, megérdemlem, ami történt, csak magának tehetek szemrehányást. Hagytam, hogy leszorítsa a fejem, és belém erőltesse magát.” (64.)

A felnőttek és az önmaga által elkövetett hamis tanúságtételeket torolja meg Gyurkó az égetés apokaliptikus gesztusában. A tűzben – a bibliai metaforikának megfelelően – kinyilvánul a dolgok és emberek igaz természete, ebben a szövegvilágban pedig mindenki szemét és áruló, vesszen tehát. És nincs apokatasztázisz, nincs új menny és ég, s az új Jeruzsálem násza a Báránnyal (vö.: Jel 21, 1–4.); erre kísérletet, tagadás formájában, az apa és asszonya tettek, amikor összeházasodtak, és gyermeket vállaltak. De mindez nem lett egy új szövetség kezdete, így az ítélet tüze után nem marad semmi, Gyurkó mintegy az auschwitzi füstre igent mondva számolja fel soha meg nem született önmagát és világát.

S mindeközben a zsebében egy feszület van, az egyik utolsó érzéklete a corpus fémes hidegsége: „Visszahozok egy széket az udvarról, hogy leverjem az ajtó feletti feszületet is, de végül nem lesz elég bátorságom hozzá, csak leakasztom és zsebre vágom az apró, fa szögekkel átütött öntöttvas alakot. A nadrágon keresztül is érzem a hideg fém testét.” (252–253.) De vajon hogyan került egy feszület Gyurkóék házában az ajtó fölé? Teljesen lehetetlen, hogy az apa vagy a fiú tette vol-

na oda, így valószínűsíthetően az előző lakó, a bajszos asszony hagyta ott, a vélhetően katolikus cigány-asszony, aki igent mondott a fiára és az anyaságra. És Gyurkó, bár szeretné, mégsem képes baltával szétverni a fészületet. Talán valamilyen visszajára fordított összefüggés van közöttük és Jézus, az ifjú, názáreti rabbi között? A passiótörténetben a zsidó fiú, aki egyben a népe botránya, atyjától való elhagyatottságára panaszkodik utolsó perceiben a 21. zsoltár szövegével – lehet, hogy Gyurkó e sorsközösségben való rokonság miatt nem tudja szétverni? Lehet, hogy – a János-evangélium prologusának mintájára – szülei számára ő lett volna az élet értelmére kimondott Ige, aki az identitásvesztés sötétségében fényeskedett, de övéi nem fogadták be? Lehet, hogy mivel ő a meg nem értett Ige, azért beszél a külvilágban oly keveset és hamisat, nekünk, az olvasónak és magában pedig oly sokat? És mivel neki nem áll módjában a szeparációs szorongás felpanaszolása után egy életen át megtapasztalt kapcsolat iránti bizalom kezébe helyezni önmagát – ahogyan Jézus utolsó pillanataiban a 30. zsoltárt idézve tette –, ezért minősíti át magát önpusztításában latorrá, hiszen gyilkos ő, aki önmaga ítélőszéke szerint méltán szenvedni el a halálbüntetést (vö.: Lk 23, 40–41.). De a zsebében lévő fészülettel együtt ég el, amelyet nem bírt megsérteni, így tehát ő volna a jobb lator? Lehet, de ő semmiféle ígéretet és vigaszt nem kap, sőt, végső mondatával az utolsó emberi gesztus, a temetés közösségéből is kizárja magát. Elégtételt vesz tehát azért, mert gyengeségében hagyta apját zsidó módon eltemetni: ő elhamvasztja magát, ezzel belépve az Auschwitz miatt a zsinagógától elforduló antiközösségébe. De persze, még oda sem tartozik, Auschwitz és Tengiz, Ó- és Újszövetség közötti senkiföldjén válik füstté.

Nádas-intertextus

Mezei Márk második regénye nagyon sok szinten függ össze Nádas Péter első regényével. Jelen esetben is *Egy családregegy véget* olvassuk, amelyben szintén egy egyedülálló apa fia a narrátor, igaz, jóval kisebb, mint Gyurkó. Simon Péter is egy vidéki házban él, sőt, ugyanúgy csigák és csigaházak – az androgün teljesség metaforái – vannak a kertjükben. Nádas regényhősének viszont sajátos, mitikus világa van, amelyet nagyszülei, főleg a zsidó nagypapa épít köréje. Ez a nagypapa, aki rengeteg identifikációs történettel és tanítással veszi körül unokáját, az, aki keresztény nőbe veti a magyát, vagyis meg akarja szakítani a zsidó sors fonálát. Hamis tanúságtevővé pedig az ávós apa válik, aki a szó szoros értelmében hamisan tanúzik az egyik koncepció perben. A nagyszülők gyakorlatilag belehalnak ebbe az áulásba, így válik Simon Péter árvává, hiszen anyja már régen elhagyta, apját pedig az államhatalom

áruháznak nyilvánítja. Simon Pétert az átnevelőtáborárvaház a nevéből, önazonosságától is meg akarja fosztani, amelyre ő egy lázadó verekedéssel, eszméletvesztéssel és egy végső nem-mel reagál.

Davidovics Gyurkó mintha Simon Péter öccse lenne, vagy meg inkább mostohatestvére, hiszen neki sokkal nehezebb sors jutott. Neki nincs mire emlékeznie, apja „csak” anonim bűnös, és az önállítást egy sokkal drasztikusabb és tragikusabb nemet-mondásban találja meg. Simon Péternél is a szabadulás, az önállítást aktusa a nemet-mondás, és valószínűleg nála is halálal egyenértékű ez. Mindkét fiú esetében a nemet-mondás egyébként a pártállami álmessiasztörténetre is vonatkozik. Csak míg Simon Péter esetében a rákosista pártállam ereje teljében van, Gyurkó már a szétrohadó, önmaga paródiájába forduló késő-kádárizmust látja. Simon Pétert villogó tisztaságú börtön és ugrásra kész, szadisztikus örök veszik körbe, Gyurkó szutykos terekben, sunyi és lusta „dolgozók” között, kerítővé deklasszálódott tartótisztek markában vergődik. A rendszer szétrohadása és száználmassága mellett Gyurkó kétségbeesett önpusztítása a formátum és a tragikus nagyság ismertetőjegyeit hordozza – utolsó mondatának szarkazmusa egyben elzárkózás is, bemutatás ennek a világnak, mely nem méltó még arra sem, hogy holttestének végtisztességet adjon. Egy velejéig becstelen világban Gyurkó (József Attilát idéző) *tiszta szívvel* ölt embert, felégetett háza és élete helyén pedig szavak termettek, az atyák által elárult fiak igaz és keserű vádbeszédének szavai.

Állatalakok, kényszermozgások

A vádbeszéd radikalitásának szintén Nádas idéző tudatosítása az állatmetaforika nagy szerepe mindkét szerzőnél. Nádas következő, immár nagyregényében, az *Emlékiratok könyvében*, a szövegegész nagykompozíciójának központi szerepű fejezete, az *Egy antik faliképre* című, hosszas, mitologikus fejtegetés után az egyik narrátornak az erdő mélyén, állatalakban való eltűnésre vonatkozó, archaikus vágyáról beszél.

Gyurkó esetében az állatmetaforika egyáltalán nem mitikus, hanem animális közvetlenségű. Nincs artistikusan irizáló archaikus távlat, csak a szenvedő test nyelvi felmutatása. Gyurkó utolsó hetét végigkíséri egy döglött macskakölyök tetemének semmivé foszlása: az első kórházlátogatás bemutatásakor ott fekszik a buszmegállóban, szétnyílt beleit férges eszik. Mintegy megjeleníti Gyurkó élethelyzetét: kiszolgáltatott, kicsi, és mindenki csak szívja a véré, mindenki csak életpótlékot keres benne, míg őt lelkileg már meg is ölték. Apja az érdektelenségével, Öcsi bácsi a megerősökölésével, Csibi néni a gyűlöletével, a rabbi az érdektelenségével, Margitka a kéjszóvárgásával, a tartótiszt a „ha sikerül

zsarolni, jó, ha nem sikerül, akkor sincs semmi” jelle-
gű magatartásával, cinizmusával. Ahogyan telik az idő,
egyre kevesebb van a macskakölyök teteméből, ami-
kor gyilkolni és meghalni tér haza Gyurkó, már csak
egy folt látható a buszmegálló kövezetén – amiképpen
nemsokára Gyurkóból sem marad semmi.

A macskakölyökkel való közösséget bizonyítja ennek
a motívumnak az a folytatása, amikor Gyuszi bácsiék
házának udvarán játszik egy csipás kiscicával: „Felbor-
zolt szőrrel kerülgeti a lábam, törleszkedik, pocsolja-
vizet lefetyel, a beeső fényben sütteti magát. Fejhan-
gon nyávog, gyámoltalanul, érdes nyelvvel nyalogat-
ja az ujjam.” (140.)

Az ujjak említésével felidéződik Gyurkó infantilis
regressziójának egy újabb tünete, az a kényszermoz-
gása, hogy stresszes helyzetekben a mutatóujját any-
nyira leszorítja a többivel, hogy ne tudja kiszabadítani
(37., 118.). Az önmagába zártságnak ezt a jelét kísé-
ri még a körömrágás mint a szorongás egyik jele (81.).
Mindez kiegészül az addiktív flipperezés altesti moz-
dulatainak egyszerre hospitalizációs és onániát idéző
mozgásaival (13., 146.), hogy aztán mindehhez még
társuljon a magára hagyott gyerek önringatásának és
a hajlongó, zsidó imádkozás, a davenolás gesztusainak
egymásbaíródása (75.).

Visszatérve a *csipás, gyulladt szemű macskakölyökhöz*,
fontos megjegyezni, hogy Gyurkó azért *nem simogatja*
meg, hogy ne hogy ne fogadja őt vissza az anyja, akit a fiú
*cicegéssel és grimaszolással igyekszik szintén boldoggá ten-
ni* (140–141.) A rút kiscica létmódja Gyurkó számá-
ra vágyképként jelenik meg – őt is befogadta látszólag
ez a ház, de vele senki sem játszik, rá nem vigyáz anya.

Ugyancsak talányos, még a biblikus kontextust is
előhívó, de szinte csak pillanatokra felvillanó állat-
figurák a disznók. Elég érthetetlen a jelenlétük, hi-
szen az apa pontosan tudja, hogy meg vannak szám-
lálva a napjai, vajon miért kezd el mégis egyszerre két
disznót tartani? Esetleg így akarna Gyurkó jövőjéről
gondoskodni? Sajátos örökség ez, a zsidó rituális sza-
bályok szerinti legtisztátalanabb állapot mint a gyűlölt-
unt-lenézett fiúnak szánt ajándék vagy inkább gúny
megnyilvánulása? Mindenesetre Gyurkó törődik ve-
lük, ahogyan apjával, meg a Majakovszkij utcai macs-
kakölyökkel is – de amikor úgy tűnik, hogy valaho-
vá, nevezetesen Gyuszi bácsiékhoz befogadják, akkor
hátrahagyja őket, abban reménykedve, hogy a szom-
széd majd gondoskodik róluk.

A disznókkal társítva mintha a tékozló fiú kifordí-
tott történetének főszereplője lenne Gyurkó: nála az
apa a tékozló, aki elherdálta egy céda eszmének az éle-
tét, és az egyetlen, nem szeretett fiú nem vágyik a disz-
nók eledelére, hanem menekül az etetésüktől (vö.: Lk
13, 15–17.).

Amikor viszont visszatér mindent felszámolni, már
egyetlen szó sem esik a disznókról. Éhen döglöttek vol-

na az alatt az alatt a négy nap alatt, míg a fiú Budapes-
ten volt? Mindenesetre tetemeiket vagy agonizálásukat
ott érzékeltethük a mindent szétverő Gyurkó alakjá-
nak hátterében. A bomlás, foszlás, elrohadás légkörét
pedig a konyha dögszaga és a személtáda körül nyüz-
sgő férgek látványa adja meg. Mintha ugyanazok a fér-
gek várnák a konyhában Gyurkót, amelyek felfalták
a macskakölyök tetemét. Íme, a pátosztól való tartóz-
kodás újabb, radikális példája: bármily nagyszabású is
a halotti máglya fellobbanásának fantáziaképe, az üsz-
kös romok helyét el fogják árasztani a nyüzsgő férgek,
a dögszagot – újra csak Auschwitzot idézve – pedig
az égett emberhús szaga fogja még émelyítőbbé tenni.

Radikalitás

A *Zsidó temetés* irodalmi jelentőségét leginkább
radikalitásban látom. A látszólag egyszerű, transzpa-
rens és olykor monoton módon ismétlődő struktúrá-
jú észrevételek a nagy művek bátorságával kísértik meg
a figyelem munkájában rejlő, teremtető unalom titkát.
Mert hogy a nagy művek mélyén rejlik egyfajta mono-
tónia, a figyelem és megjelenítés ismétlődő eljárásainak
szekvenciaszerűsége.* És igazi, nagy, bátor tette a szö-
vegnek, hogy nem fél attól, hogy ezt, a szenvedés emb-
bertelen monotóniájának radikalitását eltagadja előle.

Éppen ezért semmiféle szüksége sincs ennek a mű-
nek azokra az időnként szájaragós, túl direkt tétel-
mondatokra, amelyekkel mintha önmaga előtt is el
akarná néha takarni saját kíméletlen intenzitását (pl.:
„A balta nyelét szorongatom, nem tudom letenni. Ne-
héz szétverni a múltunkat. Lehetetlen elpusztítanom
apámmal közös életünket.” [10.] „Képtelen vagyok
megbékélni önmagammal. Elkedvetlenít a létezésem
értelmetlensége.” [204.]) A regény sűrítettsége, pon-
tossága, kíméletlensége olyan célközönséget jelöl ki
magának, amelynek nincs szüksége útbaigazító mon-
datokra, használati utasításra.

A *Zsidó temetés* személyes és kulturális identifiká-
cióink mélystruktúrájára kérdez rá, igazságigényét és
szabadulásvágyát radikális nemet-mondásával mani-
feszálja, Ez a **nem** történik meg kétszáznegyvennégy
oldalon át, kivételes intenzitással. És ez a **nem** az igaz
önteremtés szabadságtörténetének újraírására hív meg
mindnyájunkat. ■ ■ ■

* Gondoljunk például Bach fűgáinak imitatív szólamaira vagy a homéroszi eposzok toposzainak
sorjázására vagy a Dosztojevskij-regények szereplőinek kvázi vég nélküli fecsegéseire.

Szarka Judit (1965, Budapest) esztétika szakos előadó,
mozgóképkultúra és médiaismeret, valamint latin nyelv és
irodalom szakos középiskolai tanár. Recenziói főleg a Revi-
zor kritikai portálon s az Élet és Irodalomban jelennek meg.